

Petra Kolenc

»Človek naj ne izleti iz mesta, da se napije, nabaše in si pokvari želodec, marveč da se izprehodi in razvedri, da si ohrani veselje do življenja.«

O zametkih gostinsko-turistične ponudbe v Trnovskem gozdu do let med obema vojnama

KOLENC Petra, univ. dipl. bibl. Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica, Delpinova 12, SI-5000 Nova Gorica

338.488.2(497.473)

»ČLOVEK NAJ NE IZLETI IZ MESTA, DA SE NAPIJE, NABAŠE IN SI POKVARI ŽELODEC, MARVEČ DA SE IZPREHODI IN RAZVEDRI, DA SI OHRANI VESELJE DO ŽIVLJENJA.«

O zametkih gostinsko-turistične ponudbe v Trnovskem gozdu do let med obema vojnama

Da so kraji zahodnega dela Trnovskega gozda že v osemdesetih letih 19. stoletja veljali za prava mala gorska letovišča, potrjujejo številni prispevki v periodičnem tisku druge polovice 19. stoletja. Tudi domače vaške krčme, kasnejše furmanske gostilne, ki so postopoma prehajale v izletniške gostilne, so dajale pravo podobo vzponu turizma, saj niso bile namenjene le domačinom, temveč tudi letoviščarjem (predvsem Goričanom in Tržačanom), ki so se leto za letom v vedno večjem številu navduševali nad bivanjem na območju Trnovske planote. Temu je sledila tudi ponudba hrane tako v gostilnah kot na domačijah, ki so meščanom ponujale tudi prenočišča. Prispevek podrobneje analizira gostinsko-turistično ponudbo v vaseh in zaselkih zahodnega dela Trnovskega gozda (Trnovo, Rijavci, Voglarji, Nemci, Lokve), ki je od leta 1894 do 1911, sodeč po vse večjem številu gostiln, močno narasla.

Ključne besede: Trnovski gozd, gostinska ponudba, vaške krčme, furmanske gostilne, izletniške gostilne, fin se Siècle

KOLENC Petra, BA Library Science, Milko Kos Historical Institute, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts Nova Gorica, Delpinova 12, SI-5000 Nova Gorica

338.488.2(497.473)

“MAN SHOULD NOT BE LEAVING TOWN TO GET DRUNK, STUFF HIMSELF AND RUIN HIS STOMACH, BUT SHOULD GO FOR A WALK, CHEER UP AND RETAIN THE JOY OF LIFE.”

Early catering and tourist services in Trnovski gozd before the end of WWI

The western part of Trnovski gozd featured small mountain resorts as early as the 1880s, as testified by many articles published in periodicals from the second half of the 19th century. Local village taverns that later catered for cart drivers and then for tourists symbolized the rise of tourism because these were not meant only for the locals but also for holiday-makers (mostly from Gorizia and Trieste), who enjoyed staying in the Trnovska planota region and whose number grew every year. This was followed by the provision of food services at taverns and farms, which also provided accommodation to their guests. The article analyzes the catering and tourist services in the villages and hamlets of the western parts of Trnovski gozd (Trnovo, Rijavci, Voglarji, Nemci, and Lokve). The number of such services grew considerably between 1894 and 1911, judging from the increasing number of taverns.

Key words: Trnovski gozd, catering, village taverns, taverns for cart drivers, taverns for tourists, fin se Siècle

Lovska koč (gostilna) v Krnici iz začetka 20. stoletja z gospodarjem - lovcem v ospredju. (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici)

Zgodnji prostočasni obiski Trnovskega gozda

Kraji zahodnega dela Trnovskega gozda¹ so že konec 19. stoletja veljali za prava mala gorska letovišča, kar potrjujejo številni prispevki v periodičnem tisku (*Gorica, Edinost, Soča*), ki so bili hkrati edini pisni vir za slovensko gorniško besedo, preden je leta 1895 začel izhajati *Planinski vestnik*. Tudi iz oglasov v periodičnem tisku, ki so redno oglaševali odprtje novih gostiln in planinskih koč na območju Trnovskega gozda, je mogoče zaslediti vedno večjo gostinsko ponudbo, ki so jo izzvali vse pogostejši obiski domačih in tujih letoviščarjev tako v poletnem kot zimskem času.² Zanimiva je ugotovitev, da so žene avstrijskih gozdarjev ponujale hrano in pijačo v gozdarskih oz. prvotno lovskih kočah.³ Na Predmeji, kjer je gostišče vzdrževala Francka Kainradl, žena goz-

dnega čuvaja Filipa Kainradla (1843–1902), je bila, kakor izvemo iz zapisa neznanega popotnika v Soči, ponudba za tisti čas osupljiva: »Ona toči izvrstno istrsko črno vino refošk, izborni kraški teran, pravi proseški berzamin, najboljša vipavska bela in črna vina; poleg tega ima v sodčkih in steklenicah plzensko in senožeško pivo. Na krožnik ti pa nareže fino dišečo salamo ali prav dober sir (oboje domači pridelek) ali pa pristno gorjansko kračo (pršut), kateri se mora želodec smejeti, ko jo ugleda, še preden jo okusi. Večkrat ima tudi divjačino za prigrizek, in kdor si želi še posebno dobro grlo namazati, dobi vsak čas sveže, po alpskih cvetlicah fino dišeče surovo maslo. Tudi za zabavo je poskrbljeno, kajti pred hišo je lepo kegljišče in dobro urejena gugalnica. In če bi vsega tega ne bilo. Koliko je vredno, da se človek najé – čistega gorskega zraka.«⁴

Te vrste je bila tudi Anina koč, ki jo je dal zgraditi tedanji oskrbnik⁵ Trnovskega gozda Josef Jarisch (1848–1906) po rodu iz dunajskega Novega mesta.⁶ Jarisch se

¹ Prispevek se osredotoča predvsem na krajinsko podenoto Trnovski gozd – zahodni del, v katerem je kulturno krajino oblikovala tradicionalna kmetijska raba prostora na krčevinah gozdnih jas ter v katerem so se razvila redka in razpršena naselja in zaselki Nemci, Lokve, Lazna z izrazito dinarskim podnebjem ter strnjeno naselje Trnovo (z Rijavci in Voglarji), ki kaže vplive primorsko-kraških podnebnih oz. naselitvenih vzorcev (Gl. Marušič et al., *Trnovski gozd*, 1998). Leta 1894 je na območju, ki je sodilo pod Goriški okraj Trnovske županije, živelo 1479 prebivalcev, od tega v vaseh Trnovo 540, Lazna 87, Lokve 411, zaselka Nemci 52 in Voglarji 383 prebivalcev. Gl. Ročni kažipot ... za 1894, str. 85.

² Kolenc, »Bodi nam pozdravljen Trnovski les, ...« str. 41.

³ Soča, št. 15, 1895.

⁴ Soča, 12. 6. 1896, št. 14.

⁵ V Trnovskem gozdu so imeli gozdni oskrbniki vedno velik ugled in vpliv, saj je vse prebivalstvo večinoma delalo v državnem gozdu. Moški so delali kot drvarji, oglarji ali cestarji, ženske po gozdnih vrtovih, otroci pa so tam največkrat pasli.

⁶ Jarisch je bil tudi pionir smučanja na Trnovski planoti in je kot številni drugi gozdarski uradniki po monarhiji v odmaknjene kraje prinašal številne elemente modernizacije. Glej: Batagelj, *Snežke*, str. 31–44.

je rad zatekal v različne predele Trnovskega gozda, k srcu pa mu je prirasla Smrekova draga. V tem okolju je v času službovanja zrasla leseno-kamnita koča, ki jo je po svoji ženi poimenoval Anina koča. Njen opis zasledimo v predavanju ajdovsko-vipavske podružnice Slovenskega planinskega društva, leta 1906 objavljenega v Soči (št. 52): »Koča je polovico zidana, polovico lesena in z lesom pokrita. V njej sta dve sobi in kuhinja, ki ima lep štedilnik, malo klet in podstrežje. Pred kočo je umeten vodnjak. Preskrbljena je koča s potrebno opravo in še celo mala knjižnica se tu nahaja«. Vsak, ki je kdaj zašel v Trnovski gozd, jo je obiskal: »Pri Anini koči se odpočiješ, in če je doma »hišni oče« – gospod Prip, ki je pravi Hrast med gozdarji, a poštena duša od pete do glave, postreže ti s kozarcem dobrega vina ali čašo izbornega piva – ali če si »knajpar«⁷, s kupico mrzle vode.«⁸ Seveda so lovske kočee⁹ najpogosteje obiskovali gozdarji, planinci in lovci.¹⁰ Obiski slednjih¹¹ zagotovo veljajo za prve prostočasne obiske Trnovskega gozda, če izvzamemo zgodnje komisijske obiske gozdarjev, ki so že od poznega 16. stoletja zahajali v gozd predvsem zaradi ogledov, izmer in kasnejših možnosti izkoriščanja gozda. Tako lahko pred 19. stoletjem govorimo o prihodu posameznikov visokega plemstva na območje gozda zavoljo »lovskega turizma«.¹² Lov je bil od nekdanj domena starih plemiških rodbin, to pravico so si jemali že po fevdalni tradiciji tisti, ki so imeli oblast.¹³ Najeta lovišča s strani visokega plemstva in kasneje meščanov, ki so se v 19. stoletju zgrinjali na lov, so predstavljala prve oblike letovanja v omenjenem gozdu. Tako si je neki goriški trgovec s klobuki v Trnovskem gozdu najel lovišče za lov na divjega petelina. 1895 pa je v Anini koči obedoval tržaški gospodarski cesarski namestnik, ki je pregledoval nasade v gozdu. Prav groteskni so opisi lova na divje živali (petelina, koze, ...) s strani visokih dostojanstvenikov, saj so jim domači lovci večnima vnaprej pripravili teren za lov.¹⁴

⁷ Gre za terapijo zdravljenja z vodo, ki jo je razvil nemški duhovnik in vodni terapevt Sebastian Kneipp (1821–1897).

⁸ Soča, neznani avtor, 12. 6. 1896, št. 24.

⁹ Anino kočo naj bi tik pred prvo svetovno vojno požgali divji lovci. O tem poročila Čibej, Zbrani spisi, str. 253.

¹⁰ Čibej, N. d., str. 253.

¹¹ O naselitvi Gore, vzhodnega dela Trnovskega gozda izpred štiristotih let je v zborniku Mati Gora zapisano: »Pričelo se je s prihodom lovca Štefana Bizjaka, leta 1601. Moral je biti pogumen lovec, na goro pa ga je poslal grof Attems s Križa, z namenom, da razišče možnosti lova in gozdarjenja in da bi oskrbel grofa z divjačino.«, str. 219.

¹² Kolenc, O motivih s prvih razglednic, str. 24, Kolenc, »Bodi nam pozdravljen Trnovski les...«, str. 41.

¹³ Božič, Zgodovina lova in naše lovske družine, str. 7.

¹⁴ Naj omenimo samo nekatere: grof Chamborski, burbonski kralj, knez Lobkovitz itd. O pomembnejših, ki so v Trnovskem gozdu lovili, je zapiske »iz prve roke« v mesečniku Lovec objavljaj Josip Plesničar med letoma 1911 in 1912.

Začetki razvoja turizma v Trnovskem gozdu

Alpinist Henrik Tuma poda eno zgodnejši definicij turizma: »Ko postane izlet in popotovanje širši socialni pojav, težnja celih slojev gospodarskih in socialnih odnosov, se prične turizem, ki je tesno vezan na moderno tehniko vozil.«¹⁵ O začetkih razvoja turizma, v pomenu prenočevanja gostov, ponudbe hrane, pijače in drugih pridelkov ter rokodelskih izdelkov pa lahko govorimo od osemdesetih let 19. stoletja dalje. Tedaj je, tako Fakin Bajčeva¹⁶ ugotavlja za območje Krasa, veliko vlogo odigrala zlasti goriška in tržaška meščanska kultura, ki je tudi do krajev na Trnovski planoti začela gojiti poseben odnos z odkrivanjem blagodejnega delovanja sredogorskega podnebja, ki je posebej v poletnem času na območju Trnovskega gozda osvežilo prebivalce zatohlih tržaških in goriških mestnih ulic: ali kot je po Ursuli Becher povzel zgodovinar Andrej Studen, se je za manj premožne meščane, ki jim omejena finančna sredstva niso dopuščala večjih potovanj, ustvarila nova meščanska oblika počitnic t. i. »poletna svežina«¹⁷, za katero je bil značilen v veliki meri ustaljen način počitnikovanja: navezanost na enkrat izbrano letovišče, iskanje tesnejših stikov med družinskimi člani in nekakšen občutek superiornosti nasproti podeželskemu prebivalstvu, čas bivanja na podeželju je bil dolg, en mesec ali več, od konca junija do začetka septembra.¹⁸ Poveden je zapis slikarja Saše, iz goriške meščanske družine Šantel, ki se že kot petletni otrok, leta 1888 spominja letovanja v Čepovanu, vasi, ki je le pet kilometrov oddaljena od osrednjih naselitvenih jeder v Trnovskem gozdu: »Najlepši čas je bil zame počitniški, ko smo redno leto za letom potovali iz Gorice na dvomesečno bivanje na deželo. Bili smo menda prvič v Čepovanu, ko mi je bilo 5 let. Pot tja je bila za nas otroke kaj zabavna. Na »lojtrniku« je bila vsa počitniška oprava, vstevši oddeje, blazine, kuhinjske in druge potreščine¹⁹. Z deskami so bile improvizirane klopi. Ko je bilo vse pripravljeno smo stopili v voz, ki nas je še dokaj hitro prepeljal skozi Solkan do vznožja strme ceste proti Grgarju. Tam je šlo počasi. Na drugi strani sedla smo prišli zopet v hitrejši tempo, in ko smo bili v Fopškem kalu, smo vedeli, da bo cesta kmalu zavila na levo v prelepo čepovansko dolino.«²⁰ Tu so se Šantlovi

¹⁵ Tuma, Pomen in razvoj Alpinizma, str. 135.

¹⁶ Fakin Bajec, Pregled razvoja turizma, str. 24.

¹⁷ Studen, Iz avanturizma v turizem, str. 101–102, glej tudi Götsch, Sommerfrische..., str. 9–15, Haas, Die Sommerfrische – Ort der Bürgerlichkeit, str. 364–377.

¹⁸ Studen, Iz avanturizma v turizem, str. 101–102,

¹⁹ Iz zapisanega lahko sklepamo, da so si Šantlovi tudi sami pripravljali hrano, prav verjetno je, da so iz Gorice pripeljali tudi živila, v Čepovanu pa so se prepustili gostoljubju vaškega kmeta in gostilničarja le občasno.

²⁰ Šantel, Življenje v lepi sobi, str. 136. Prav slednji zapis in še mnogo ustnih potrditev za kasnejši čas ovrže občutek superiornosti meščanov, ki so prišli na letovanje v Trnovski gozd.

nastanili pri najbogatejšem vaškem kmetu Kofolu, ki ga *Ročni kažipot po Goriški in Gradiščanski* iz leta 1894 že omenja kot pomembnejšega »krčmarja in štacunarja« v Čepovanu.²¹ Sredi velike kmečke hiše obdane z gospodarskimi poslopji so si pripravili vse potrebno za dvomesečno bivanje na deželi, nato so začeli z obiski okolice in s spoznavanjem kmečkega življenja. Pri tem pa niso ostali neopaženi, kajti ob koncu osemdesetih let 19. stoletja je bil prostor čepovanskega podeželja še zelo vase zaprt in malo obiskan, kar potrjuje tudi Šantlov zapis: »Bili smo prvi letoviščarji v tistih krajih, zato smo vzbujali pri ljudeh – a tudi pri živalih, posebno pri pasočih kravah-veliko pozornost. Ljudje so bili vedno prijazni z nami, saj je papa kot kmečki sin takoj našel pravo nit razgovora z domačini.«²² S konkretnim primerom Šantlovih, ki so opredelili turizmo z odkrivanjem naravnih lepote, opazovanjem ljudskega življenja, posebno v odnosu z naravo, folklor, pogledov na gospodarski razvoj podeželja in organizacijo potovanja, je tudi v revno Goriško zaledje stopila ekonomija dodatnega povpraševanja in ponudbe hrane. Ta je bila sprva vezana na domače krčme. Gostilničarska obrt je temeljila na družinski tradiciji, saj je prehajala iz roda v rod, pri postrežbi in skrbi za goste pa je sodelovala cela družina. Običajno so gostinsko dejavnost razvijali premožnejši kmetje, ki sta jim tako družbeni status kot finančna neodvisnost ob kmetovanju omogočila ukvarjanje z gostinstvom, trgovino, furmanstvom, mesarstvom in drugo dejavnostjo.²³

Tudi sleherni zaselek oz. vas zahodnega del Trnovskega gozda (Trnovo, Rijavci, Krnica, Voglarji, Nemci, Lokve) se je ponašal z eno ali več krčmami, ki so začele prav ob koncu 19. stoletja strmo naraščati. Sodeč po statističnih podatkih *Ročnega kažipota po Goriškem in Gradiščanskem* so bile od srede 90-ih let 19. stoletja na Trnovem tedaj tri krčme (v lasti Frana Peršiča, Katarine Hvala in Valentina Volka), prav tako tri pri Voglarjih (v lasti Blaža Plesničarja, Antona Kogoja in Jožefa Plesničarja). Lokve z Nemci pa so imele skupaj tudi tri krčme (lastnikov Antona Makuca ter Štefana, Leopolda in Frana Winklerja, slednji so izhajali iz iste rodbine nemških naseljencev pri Nemcih).²⁴

»Turistično gostinstvo« in ponudba hrane na domačijah

Da so bile vasi Trnovskega gozda tedaj že »letoviščarsko obljudene« potrjuje tudi Šantlov zapis v nada-

ljevanju: »Po Čepovanu smo si izbrali letovišče v vasi Trnovo. Kraj ima zelo lepo lego, ni daleč od veličastnega Trnovskega gozda in ima krasen razgled na Goriško stran.«²⁵ Trnovo z okoliškimi zaselki (Rijavci, Voglarji, Nemci) je bilo v tistem času že precej znano letovišče s tremi krčmami, katerih število je do leta 1911 naraslo na pet. Ena od teh se je iz krčme razvila v znano furmansko gostilno,²⁶ ki so jo imenovali »Pri Ovčarju«. Njen lastnik, neki Žerovec, naj bi konec 18. stoletja prišel s Krasa in s seboj pripeljal čredo ovac. Najprej je v vasi postavil hlev, kmalu pa je prizidal še krčmo,²⁷ ki je bila zelo majhna, v njej pa so domovale tudi kokoši. Družino naj bi v začetku 19. stoletja pobrala jetika, krčmo, ki se jo je že prijelo ime Pri ovčarju, pa je prevzel novi lastnik, neki Volk. Ob njegovi smrti se je njegova žena²⁸ vnovič poročila z nekim Strosarjem (r. 1868) in gostilna je ponovno dobila gospodarja. Ker pa gostilna ni dajala dovolj zaslužka, se je novi gospodar preživljal tudi z vožnjo drv v Gorico, saj je imel par konj. Ko je prihranil dovolj denarja, je ob gostilni kupil še balinišče,²⁹ kjer so domačini ob lepem vremenu radi balinali, in nekaj sveta,³⁰ v Solkanu pa veliko parcelo, na kateri je pridelal vso hrano, ki jo je potreboval v gostilni: sirka³¹ je pridelal toliko, da ga je prodajal še Trnovcem. Sogovornica³² se spominja, da je njena mama v času Italije kot 17-letno dekle pomagala pri vodenju gostilne, ker lastnika nista imela otrok, sta jo kmalu sprejela kot lastno hčer. Mama ji je pripovedovala: »Ponujali smo zrezke, mineštre, prašičje parklje in druge jedi. Stric me je naučil kuhat. Pri nas so se največkrat ustavljali furmani, tako Italijani kot naši, ki so s konji vozili les iz Trnovskega gozda v Ajdovščino in Gorico. Iz Ravnice in Grgarja pa so po hlode hodili z volovsko vprego. [...] Poleg naše gostilne je bila kovačija. Medtem ko so vozniki dali podkovat svoje konje, so počakali pri nas v gostilni, lakoto so si potešili

²⁵ Šantel, N. d. str. 154.

²⁶ Nahajala se je ob cesti Lokve-Trnovo-Gorica, kjer se je že ob koncu 18. stoletja uveljavila ena od smeri tovorjenja lesa iz Trnovskega gozda.

²⁷ Gre za diferenciacijo znotraj vasi, ko se je majhna krčma dogradila v kasnejšo furmansko gostilno, iz katere se je še kasneje razvil stavbeniški tip gostilniške hiše v naselju. Prim, Vilfan, Kmečka hiša, str. 589.

²⁸ Kot lastnico se leta 1894 Ročni kažipot navaja Katarino Volk. Verjetno gre za vdovo, ki se je kasneje ponovno poročila z nekim Strosarjem.

²⁹ Balinanje je bilo zelo priljubljena zabava, posebej ob nedeljah in praznikih so se v domači gostilni zbrali in se pomerili v tej mediteranski igri. Seveda so nekoč igrali za liter, če je bilo igralcev več, ali pa za »kvartin«, če sta igrala samo dva.

³⁰ Tako so imenovali zemljišče oz. posestvo.

³¹ Pri tem ni mišljen sirek (zn. sorghum, imenovan tudi metlar, ker so ga uporabljali za izdelavo sirkovih metel), temveč koruza (grano turco/grano grosso). Lokvarji pa so turka rekli krompirju, saj koruza na Trnovski planoti ni uspevala. Več glej: Gormiršek, Spremembe na področju agrarnih panog ..., str. 266–267.

³² Milojka Rijavec, roj. 1947, Trnovo, po zapisu Bože Hvala, Ma vsegljih je blo lepo, str. 135.

²¹ *Ročni kažipot po Goriški in Gradiščanski za leto 1894 omenja tako Josipa kot Antona Kofola kot štacunarja in krčmarja.*

²² Šantel, N. d., str. 136.

²³ Kofol, Vaške gostilne, str. 44.

²⁴ Prim. Kolenc, Bodi nam torej pozdravljen ... str. 41.

Trnovo (pri Gorici) z gostilno Pri Ovčarju, Štefetovo trgovino jestvin in karabinjersko kasarno, 1932. (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici)

z našimi njoki, juhami, mineštrami, krompirjem v kozici (tenfan krompir) in drugo domačo hrano. Ko pa je enkrat prišlo na jedilnik meso, so jedli samo to, dokler se ga niso nasitili.« Poleg furmanov so tu jedli tudi letoviščarji, ki so si med domačini krajšali vroče poletne dni in jih v prvem desetletju 20. stoletja popestrili tudi že s pošiljanjem prvih razglednic,³³ katerih založniki so bili prav gostilničarji, saj je bilo »turistično gostinstvo«³⁴ kot nova gospodarska panoga v vzponu.³⁵

Gostje so bili na domačijah vedno postreženi z doma pridelano hrano,³⁶ kar so si tudi želeli in na kar so gospodinje posebej opozarjali s »Come da voi [kakor pri vas]«, se spominja pripovedi svoje mame Ana Marija Rijavec³⁷ iz Rijavcev, zaselka pri Trnovem. Tam so vsako leto v poletnih mesecih na domu imeli nastanjene italijanske letoviščarje, ki so se navduševali nad naravo in preprostim življenjem domačinov. Kaj je bilo domačega, nam pove zapis Janje Šuligoj o prehranjevalnih navadah in kulinarčni tradiciji iz Lokovca, vasi na Banjški planoti, ki se ni bistveno razlikovala od prehranjevalnih navad

na Trnovski planoti: »Jedli so večinoma trikrat na dan, zjutraj je bil fruoštik (zajtrk), opoldne južna (kosilo) in zvečer večerja. Ko so imeli pri hiši kakšna večja dela, npr. košnjo, žetev, spravilo drvi, so jedli tudi popoldansko malico, ki so ji rekli kuopčk. Dopoldansko malico pa so imenovali kasila, ponekod pa predjužnk (pred južno so pojedli kos kruha z belo ječmenovo kavo). Za fruoštik so jedli ržen kruh ali sirkovo pogačo z belo ječmenovo kavo,³⁸ mrbe (koruzne žgance) z belo kavo ali pocvrto polento s kislim mlekom, če je ostalo od večerje pa tudi teunfan (prepražen) krompir, ki so ga skuhalo že dan prej in ga v olupkih pustili do naslednjega dne, ko so ga na masti potenfali in mu dodali malo vode. Za južno so bile ponavadi jedi iz krompirja in sezonske zelenjave v različnih kombinacijah. Za kuopčk je bila običajno bela ječmenova kava in kruh. Za večerjo so bile večinoma oblice, krompirjeva ali koruzna polenta s kislim mlekom, mrbe, močnik, sirkova pogača, bob s kislim mlekom, kislo zelje s fižolom. Jajc in masla so si privoščili bolj malo, saj so jih raje nosili prodajat v Gorico in si s tem zaslužili denar za kakšno drugo prepotrebno živilo ali blago ali pa so jih oddali v vaški trgovini, kjer so zanje dobili sladkor, belo

³³ Kolenc, O motivih s prvih razglednic iz Trnovskega gozda, str. 23–30.

³⁴ Marušič, Trnovski gozd – krajina in ljudje, str. 316.

³⁵ Za podobne ugotovitve na obalnem prostoru glej publikacijo Retrospektiva turizma Istre (ur. Metod Šuligoj, 2015).

³⁶ Ob vsakih hiši je bil vrt, na katerem so rasli krompir, fižol, zelje, korenje, repa, koleraba in druga zelenjava.

³⁷ Ana Marija Rijavec, r. 1941.

³⁸ Prava kava je prišla na podeželje relativno pozno, v času med obema vojnama, še to so praviloma kuhali le obiskom. Nekaj kavnih zrn skupaj z ječmenovimi so sprazili doma v brštinu (posebna ponev s pokrovom in ročajem za vrtenje), ki so ga običajno imele bogatejše družine. Prim. Šuligoj, Prehranjevalne, str. 28.

*sirkovo moko, olje, cikorjo*³⁹, *kvass in druga živila ...*.⁴⁰ Kava se je na Trnovsko podeželje razširila v času med obema vojnoma. Poveden je zapis z Banjške planote, ko je v zaselek Lipušček (Lokovec) prišel turist in gospodinji prinesel nekaj surovih kavni zrn, ki so bila zelena. Ker gospodinja kave ni poznala, je misleč, da je grah, kavna zrna dala kuhat v vodo. Ko je popotnik to videl, jo je naučil skuhati kavo: vzel je ponev, spraznil zrna, da so se oluščila, jih potolkel s kladivom in skuhal kavo, ki je še dolgo veljala za luksuzno živilo. Podobno je bilo z mesom, ki je bilo največkrat na jedilniku ob nedeljah,⁴¹ doma so ga pripravljali le redko, in še to največkrat le za juho, saj je bilo živilo hitro pokvarljivo. Zato pa so bile posušene t. i. suhe mesnine večkrat na jedilniku, seveda poleg glavnih sestavin vsakdanjih jedi: krompirja, repe, zelja, fižola (pred njim tudi boba), korenja, kolerabe, ohrovtva – pridelkov, ki so jih imeli na domači njivi in vrtu (solata, radič). Strinjamo pa se lahko z ugotovitvami poznavalca in zapisovalca ljudske dediščine na Goriškem Pavla Medveščka, da kot druge kmečke dejavnosti tudi gojenje, predelava poljščin in njihova uporaba pri prehranjevanju pripovedujejo pomembne zgodbe o življenju naših podeželskih ljudi, vendar tematika do nedavnega na Goriškem ni vzbujala posebnega zanimanja.⁴² Morda tudi zato, ker je bila kuha nekaj samoumevnega in kot večna spremljevalka človeka in širše skupnosti mnogo bolj kot sedaj podvržena vplivom okolja (podnebj, kakovosti letine, letnim časom, vsakdanjikom in praznikom) ter širšim družbenim spremembam (vpliv navad sosednjih narodov).

Trnovska planota je bila kot del širše zgodovinske Goriške tudi del mejne pokrajine med vplivi romanskega zahoda in slovanskega vzhoda. Geografska lega med Jadranskim morjem in Alpami, ki se odraža tudi v prehodih med sredozemsko in celinsko klimo⁴³ odseva mejnost tudi v kulturi prehranjevanja.⁴⁴ Prepletanje slovenskih, furlanskih, italijanskih, ponekod celo nemških

vplivov je vidno tudi v imenih hrane (polenta, mineštra, jota, njoki, žganci, šnite itd.), kar potrjuje temeljno značilnost kuhinje na Goriškem: socialna, kulturna in geografska raznolikost ter odprtost za tuje vplive so okviri, znotraj katerih so posamezne jedi postale krajevno značilne. Pod vplivom beneške kuhinje so se na Goriško širile razne zelenjavne juhe, mineštre, avstrijska kuhinja z odtenki češke, poljske in madžarske kuhinje je prispevala različne oblike priprave mesa (golaži, divjačina, štruklji), kar je posebej opazno za področja Trnovske planote, kjer so nekdanje izstopala posamezna naselitelvena področja (npr. zaselek Nemci – kot že ime pove, naseljeni z avstrijskega, Voglarji – iz furlanskega prostora) sredi slovanskega naselitelvenega prostora. Prav slovanski zahod pa je bil tisti, ki je v goriško kuhinjo prispeval tako pomembne jedi iz svinjskega mesa, gubanice in povotice – kasnejše potice.⁴⁵ Goriška kuhinja in z njo kuhinja Trnovske planote je tako del srednjeevropske kuharske tradicije, ki jo je s pionirskim delom *Süddeutsche Kuhe* na tem področju utemeljila Khatarina Prato.⁴⁶ Gre za kuharski priročnik, ki je v Grazu izšel leta 1901 in je postal »temelj krajevnih kuharskih priročnikov na Kranjskem, na Goriškem in v Furlaniji na prehodu 19. v 20. stoletje«.⁴⁷ Na njem so temeljili programi gospodinjskega in kuharskega usposabljanja na zelo razširjenih gospodinjskih šolah in tečajih iz začetkov 20. stoletja, ki so se jih običajno v Gorici udeležila tudi dekleta iz Trnovske planote.⁴⁸

Večje razlike so bile opažene pri prehrani različnih slojev, tako lahko pri meščanski kuhinji opazimo večjo dovzetnost za tuje vplive (ekonomska možnost vključevanja uvoženih oz. kupljenih živil v prehrano), medtem ko je prehrana kmečkih slojev temeljila in ostajala v obsegu doma pridelanih živil.⁴⁹ Prav ta razlika bi lahko bila razlog, da so letoviščarji, ki so večinoma iz mest prihajali na podeželje, cenili doma pripravljeno hrano. Na to opozarja tudi podatek, da so letoviščarji večinoma samo za kosila odhajali v bližnjo gostilno, zajtrke in večerje pa so najraje imeli kar pri gospodinji v hiši, kjer so bili nastanjeni.⁵⁰ Tudi gostinska ponudba domače hrane v vaseh in zaselkih zahodnega dela Trnovskega gozda (Trnovo, Rijavci, Voglarji, Nemci, Lokve) je od leta 1894 do 1911 vse bolj naraščala, kar jasno nakazuje vedno večje število gostiln (z 9 na več kot 12) (prim. *Ročni kažipot*

³⁹ *Nasekljane, zmlate in popražene korenine cikorije so ljudje že zgodaj uživali namesto prave kave. Obred priprave in pitja cikorije je spominjal na obred priprave kave, zato se je njena uporaba hitro širila. Na Planoti so cikorijo delali tudi iz pese, ki so jo posušili, naribali, zmleli in z njo kuhali kavo. O cikoriji kot kavnem nadomestku glej Gomišček, Goriški radič: od vrtnine do umetnine ..., str. 13.*

⁴⁰ Šuligoj, *Prehranjevalne navade*, str. 10–11.

⁴¹ O vlogi mesa v slovenski praznični prehrani več Maja Godina Golja, *The role of meat*, str. 159–168.

⁴² Medvešček, *Kmečka kuhinja*, str. 162.

⁴³ Gre za krajinsko podenoto Trnovski gozd – zahodni del, kjer je kulturno krajino oblikovala tradicionalna kmetijska raba prostora na krčevinah gozdnih jas, kjer so se razvila redka in razpršena naselja in zaselki Nemci, Lokve, Lazna. Tu se je v primarni rabi odražalo dinarsko podnebrje z mrzlimi zimami in suhimi poletji. Vplivi primorsko-kraškega nasebinskega vzorca pa se odražajo v bolj strnjemem naselju Trnovo (z zaselki), ki se nahaja na robovih planote. Prim. Marušič, *Trnovski gozd*, str. 32–37.

⁴⁴ Plahuta, *Jedi na Goriškem*, str. 5.

⁴⁵ Plahuta, *N. d.*, str. 6.

⁴⁶ V prispevku se sklicujem na italijanski prevod knjige Caterine Prato: *La cucina della Mitteleuropa*.

⁴⁷ Plahuta, *N. d.* str. 6.

⁴⁸ Po zgledu tečaja, ki so ga organizirale med prvo svetovno vojno v Brucku za pretežno slovenske begunce, so nekatere Uršulinke iz Gorice prirejale med letoma 1920 in 1935 »gospodinjsko šolo«. Prim. Pilon, *Introduzione*, str. 8.

⁴⁹ Plahuta, *N. d.*, str. 5, Šuligoj, *N. d.* 13.

⁵⁰ Po pripovedi sogovornice Ana Marije Rijavec.

po Goriški in Gradiščanskem za leto ... 1894, 1895, 1899, 1900, 1904, 1908, 1911) brez upoštevanja lovskih oziroma kasneje planinskih koč, kar je bilo za kraje, med seboj oddaljene le nekaj kilometrov, veliko.

Letoviščarji so predvsem poleti velikokrat zahajali v zaselek Nemci⁵¹ v gostilno pri Winklerju,⁵² ki se je že pred prvo vojno razvila v pravo letoviško točko s prenočišči tudi zato, ker je v njeni neposredni bližini rasla najdebelejša jelka v Evropi, ki naj bi pri Nemcih rasla že od leta 1648. Vas Nemci je v času med obema vojnama postala za obiskovalce posebej zanimiva ravno zaradi omenjene jelke, ta pa je vplivala tudi na številčnost gostov v nekdanji krčmi, ki se je v 20. stoletju razvila v pomembno izletniško gostilno. »Temna noč je pokrivala čez in čez Trnovski gozd, ko smo dospeli do Nemcev. V vpljudni Winklerjevi krčmi smo našli dobro kaplico in jedi, katere se le morejo v samotnih krajih dobiti. Za posteljo nam je rabilo dobro seno« se bivanja v nekdanji krčmi pri Winklerju v zaselku Nemcih spominja Štefan Širok, domačin iz Ravnice, ki je leta 1872 v goriški Soči objavljaj prispevke iz potepanj po krčmah Trnovskega gozda z naslovom *Po naših hribih*.⁵³ Sogovornica Vera Volk⁵⁴ (iz družine Strosar) iz Nemcev se spominja tudi svoje mame Kristine Winkler, ki je morala zaradi smrti mame in brata, ki ju je v času pred prvo vojno vzela španska gripa, prevzeti omenjeno gostilno Winkler in kljub poroki ni odšla živeti k ženinu – k Strosarjevim, temveč je to storila šele potem, ko se je njen oče vrnil s fronte in prevzel gostilno. Pri Strosarjevih je bila tudi potem vedno polna hiša ljudi, domačinov in letoviščarjev tudi po zaslugi mame Kristine, »[...] ki je bila čudovita kuharica, nihče ni znal speči takega kruha, kot ga je znala ona. Peka je bila zanjo posebno važen obred. Spominjam se, da sem pomagala zakuriti peč, z grebljico pa smo pobrali žerjavico. Nanjo je vrgla malo sirkove moka, da je ugotovila, kako topla je peč. Če je sirkova moka zagorela, je bilo treba po lonec z vodo in peč malo ohladiti. Šele potem je dala noter majhne hlebčke kruha. Joj, kako je dišalo iz njenih loncev! Morda smo prav zato

že takrat⁵⁵ imeli v hiši letoviščarje iz Italije, ki so se vsako leto vračali k nam. Niso se mogli upreti mamini kuhinji in lepotam našega gozda. Včasih je nanoslo, da nas je bilo naenkrat tudi 20 ljudi pod streho in brat Ivo se je jezil, ker je moral takrat spat na seniku.«⁵⁶

Od Nemcev pa je veliko gostov zavilo tudi na Lokve k sorodnikom Winklerjevih Nemcev, v lokvarsko krčmo k Winklerju.⁵⁷ O tedanji ponudbi hrane in pijače se lahko ponovno prepričamo iz Širokovega opisa: »[...] pobrali smo se takoj v krčmo, ki je blizu cerkve. Gospodinja nam je pripravila okusno kosilo, zvrnili smo nekoliko bleščočih later⁵⁸ vipavskega vina v vedno žejni želodec in bili smo zopet dobre volje.«

Posebej poleti pa je vabila mrzla grapa Čepovana, kjer so bile od leta 1894 zabeležene kar štiri krčme; poleg že omenjenih lastnikov Josipa in Antona Kofola še krčma Petra Podgornika in Petra Šavlija.⁵⁹ Vendar pa je Čepovan kot letoviški kraj vse do druge vojne počasi zamiral.⁶⁰ »Iz Čepovana se le malo kaj sliši. Največ se govori o njem, ko gredo skozi vas smučarji, ki se hodijo sankat na Lazno,« je leta 1925 v Goriško stražo⁶¹ zapisal neki domačin. Pred drugo vojno je bil Čepovan priljubljen letoviški kraj, ne le zaradi visoke in lepe lege, temveč tudi zaradi odlične vode z mineralnimi snovmi, ki izvira severno od vasi in ki so jo že v času avstroogrške monarhije zajeli v vodovod.⁶²

Leta 1911 je v *Planinskem vestniku* izšel navdihujoč članek profesorja goriške realke Jakoba Zupančiča z naslovom *Okolica Gorice v luči turisticke*, ki je nagovoril predvsem slovensko govoreče izletnike in uvrstil Trnovski gozd oz. les, kot ga je avtor imenoval, med zanimivejše turistične destinacije Goriške.⁶³ Zanimiva je tudi Zupančičeva zaznava sprememb turistične destinacije, ki naj bi jo preusmeril prihod bohinske železnice: »Trnovo in Čepovan sta bila svoj čas priljubljeni gorski letovišči za Goričane in Tržačane. Odkar pa

⁵¹ Po nekaterih pisnih virih naj bi leta 1754 avstrijska država v času cesarice Marije Terezije pozvala nekaj nemških rodbin – logarjev iz Dunajskega gozda (Wiener wald), naj se naselijo na območju, kjer je kasneje kraj naselitve dobil poimenovanje Nemci. Gozdarski družini Strasser (Strosar) in Winkler ter druge naj bi v Trnovski gozd vpeljale razne lesne obrti. Nekateri avtorji (Močnik, 1974) pa naselitev ozemlja današnjih Nemcev povezujejo z naselitvijo postavljenih zaupnikov, ki so varovali trnovski del gozda pred izropanjem. To naj bi bilo zaupano sedmim nemškim družinam, ki so dobile pravico, da si po lastni uvidevnosti omejijo potrebno zemljišče in gozd. Ker so bile bivalne razmere za te družine neugodne, so se od sedmih stalno naselile le tri: Winkler, Strosar in Vog(e)l (prim. Kolenc, Med oglarji ..., str. 39).

⁵² Čeprav je krčma starejšega datuma, je Ročni kažipot po Goriškem in Gradiščanskem ne omenjena pred letom 1898.

⁵³ Soča, 1872, 4. junij, št. 27, 11. junij št. 28. in 18. junij, št. 29.

⁵⁴ Vera Volk, roj. 1924.

⁵⁵ V tridesetih letih 20. stoletja.

⁵⁶ Vera Volk, po zapisu Bože Hvala, Ma usegljih je blo lepo, str. 142.

⁵⁷ Na Lokvah so leta 1894 zabeležene tri »štacune in krčme«, katerih lastniki so bili Anton, Ivan in Štefan Winkler (RKGK 1894).

⁵⁸ Čaša ali kupa.

⁵⁹ Ročni kažipot po Goriški in gradiščanski za leto 1894.

⁶⁰ V tem času je veliko večje število ljudi iskalo poletni hlad v zavetju Trnovskega gozda, pozimi pa je bila prav tako Trnovska planota bolj obiskovana tudi z avtovo snežnih pogojev, ki so jih najprej ustvarili na Lazni, kasneje še na Lokvah.

⁶¹ Goriška straža, 6. 5. 1925, št. 36.

⁶² Slovensko Primorje v luči turizma, str. 44.

⁶³ V Soči je bila leta 1872 zapisana zanimiva primerjava, ki je še dolgo krožila med ljudmi: »Trnovski gozd in njegovo hribovje, ki se pred njim in za njim mogočno razteza, to so naši hribi, in ponosno lahko rečemo, da če si bil kdaj na Goriškem, pa njisi bil na največjem vrhu naših hribov, Na Mrzovcu, si več grešil in več opustil, nego on, ki je šel v Rim, pa nij papeža videl.«

je stekla nova Bohinjska železnica, dere vse v Bohinj in na Bled, Trnovski les pa sameva in se dolgočasi z drvarji in oglarji vred...⁶⁴ Res so se s prihodom železnice v Posočje (1906) začele vedno bolj prebujati izletniške gostilne, tudi na račun furmanskih, ki pa so v krajih na Trnovski planoti še vedno lepo živeli zaradi prevoza lesa do Gorice.⁶⁵ Povedna je njegova misel, da si lahko v vsakem letnem času izberemo izlet po svojem okusu: »Samo iti je treba in nič premissljevati, kdo pojde z nami, in nič preveč zahtevati na deželi, kar se tiče postrežbe. Človek naj ne izleti iz mesta, da se napije, nabaše in si pokvari želodec, marveč da se izprehodi in razvedri, da si ohrani veselje do življenja.«⁶⁶

Sogovornica Ana Marija Rijavec (roj. 1941) se je spominjala pripovedovanja o še eni vaški gostilni, ki se je razvila v zaselku Rijavci na robu Trnovskega gozda. Ta je prenehala z obratovanjem v času Kraljevine Italije, saj se njen gospodar Alojz ni želel vpisati v fašistično stranko.

Starejša vaščanka je Ana Mariji takole opisala gostilniški prostor: »Bil je v izbi, kjer sta bili dve dolgi mizi in ob njiju klopi za sedenje. V kotu je stala velika krušna peč, ob nasprotni steni pa vitrina. V stari vitrini so imeli kozarce za vino, žganje in steklene merice za vino: kvartin (četrt litra), mera za pol litra ter en liter. V glavnem so nudili žganje in vino, ki so ga hranili v kleti, kupovali pa v Vipavski dolini, v Šempasu in Vitovljah. Gostilno so domačini obiskovali med tednom ob večerih, več obiska pa je bilo v soboto zvečer in v nedeljo popoldan. Takrat so si domačini naročili kvartin ali pol litra vina in so 'vrgli kakšno briškulo'⁶⁷ ali trišet'. Med tednom so v gostilno največ zahajali gozdarji – feštarji. Njim so nudili tudi domačo hrano: ocvrta jajca s špehom, pršut, salamo in domač kruh, vse kar so imeli doma. Včasih so skuhalo tudi domač čaj.⁶⁸ Ob nedeljah, praznikih, posebno poleti, pa so gostilno obiskovali 'gospoda' iz Gorice. Meščani so ob nedeljah pešali proti Krnici, Čavnu, Kuclju in po bližnjem Trnovskem gozdu. Tudi njim so postregli domačo hrano in vino. Ob romanjih na Vitovlje, so se v gostilni ustavljali romarji, posebno iz Ravnice«. Posebej ob vikendih so si obiskovalci že zjutraj s predhodno rezervacijo naročili kosilo, da so si zagotovili mesto v kasneje velikokrat prepolni gostilni. Gostilne so imele posebej veliko dela ob praznikih vaškega zavetnika, tedaj se je upravitelj gostilne okrepil z dodatno delovno silo.

⁶⁴ Zupančič, N. d. str. 29.

⁶⁵ Brelih, Porezen, str. 88.

⁶⁶ Zupančič, N. d.

⁶⁷ Značilna, družabna, izvorno italijanska igra s kartami za dva do šest igralcev.

⁶⁸ Večinoma lipov, bezgov, kamiličen in čimlvo (kuminov), šipek so začeli nabirati nekoliko pozneje. Velikokrat pa so pozimi pripravili čaj iz posušenih jabolčnih olupkov.

Gostinstvo in turizem v letih med obema vojnama

V času po prvi svetovni vojni pa se je na Trnovem, vasi, ki je dala ime celotnemu gozdu, uveljavila stara gostilna pri Županovih. Njen zadnji gospodar je bil Franc Rijavec. Gostilna je bila v večji hiši ob cesti in je dobro delovala še posebej kot furmanska gostilna, v kateri so se ustavljali furmani, ki so prevažali les iz osrčja gozda do Gorice. Gostinski prostori so bili v pritličju, v prvem nadstropju pa so imeli sobe za letoviščarje. Nova državna meja je pomenila razmah tudi v gostinstvu, saj so se v vas začeli priseljevati številni italijanski uradniki, učitelji, gozdarski uslužbenci itd. Gostilna se je pod italijansko državo imenovala »Dopolavoro«⁶⁹ – »po delu« in je bila znana po plesih, ki jih je organizirala ob nedeljah in praznikih. V gostilno, kjer so plesali, so radi zahajali tudi italijanski orožniki, ki so plesali s trnovskimi dekletki. Ob vaški gostilni so kmalu odprli tudi mesnico, ki je živino za zakol kupovala kar od trnovskih kmetov. Iz ledenice na Lokvah so furmani vozili kose ledu za zmrzovanje mesa. Razgibano življenje pri Županovih je »usahnilo« ob začetku 2. svetovne vojne, delovanje gostilne in vseh ostalih dejavnosti Županovih pa je prenehalo septembra leta 1943 po kapitulaciji Italije, ko so s Trnovskega odšli tudi italijanski orožniki, učiteljice in »feštarji«. Takrat se je vsa družina odselila v Italijo.

Že omenjena lokvarska gostilna Winkler je postajala vedno bolj priljubljena izletniška gostilna, saj se je vas Lokve razvijala v pomembno izletniško izhodišče in hkrati točko, ki so jo obiskovali zlasti meščani iz Gorice, Vidma in Trsta. Nova rapalska meja, ki je po prvi vojni na novo razmejila vasi med Italijo in kraljevino Jugoslavijo je Lokvam prinesla razmah gostilništva in »hotelirstva«, kot je leta 1924 zapisal gozdni inšpektor Dino Crivellari. Čeprav bi o pravih hotelih v dvajsetih letih težko govorili, so se v vasi po vojni razvila gostišča s prenočišči, ki so jim lastniki z vsakoletnim poletnim zaslužkom povečevali kapaciteto in kakovost.⁷⁰ V tistem času je iz gostilne nastal Hotel Winkler, vas je leta 1925 dobila tudi svoj »dopolavoro«, v katerega so zahajali številni italijanski uradniki, učitelji in vojaki, ki so se pred drugo vojno zaradi službe naselili v kraje na planoti in postali redni obiskovalci vaških gostiln.

Gostinstvo in turizem se je v letih med obema vojnama samodejno razvijalo tudi s pomočjo domačinov, ki so zaradi dodatnega zaslužka kmalu odpirali svoje

⁶⁹ Organizacija Opera Nazionale Dopolavoro, je bila neke vrste prostočasna tudi rekreaciji namenjena organizacija, ki pa je poskušala prevzemati vlogo asimilatorja na deželi. Največkrat pa se je po vaseh organizirala v obliki gostilne, kamor so zahajali tako domačini kot tudi italijanski vojaki.

⁷⁰ Crivellari, La Selva di Tarnova, str. 982.

Hotel Winkler na Lokvah v času med obema vojnama. (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici)

hiše goriškim in tržaškim letoviščarjem. Te je skoraj pri vsaki domačiji tudi na Lokvah, osrednji vasi Trnovskega gozda (Trnovem in pri Nemcih), čakala kaka soba,⁷¹ kar pritrjuje tudi domačinka Liljana Šuligoj: »Sobe so meli pod Italijo pri gostilnah, ta stari Winkler [pod Italijo preimenovan v Ferdinando Vinchieri-Lokve 33, Hotel, PANG], v Trnih je bla gostilna P'r Mkc (Pri Makucu) [pod Italijo preimenovan v Vladimiro Makuc, Lokve 58 – gostilna s prenočišči, PANG], tudi Pr' Tamejšč, Pr' Mrtnač. Dol Pr'Nemcih so meli Taljane, je jmu Winkler sobe pred [drugo op. a.] vojsko, so meli bolj pri večjih hišah sobe za oddajat«. Tako je bilo vse do začetka druge svetovne vojne, kar je ugotovil tudi eden pomembnejših raziskovalcev načina življenja na Trnovski planoti Marcelo Morpurgo; le-ta je za turizem, ki bi v teh krajih lahko postal glavni vir dohodka, dejal, da mu kljub vzponu manjka prave organiziranosti ter nezadostnosti in neustreznosti prenočitvenih storitev ter pomanjkanje (javnega prevoza) komunikacije z mestom.⁷² Tudi slaba oskrba z vodo je predstavljala oviro pri prihodu turistov, zato Morpurgo celo svetuje ponovno izgradnjo vodovoda, ki je že deloval med prvo svetovno vojno, in povečanje hotelskih kapacitet v območju vasi Lokve, kar bi prispevalo k razvoju regionalne ekonomije.⁷³ Večina italijanski zapisi, ki so za te kraje nastali do začetkov

druge svetovne vojne, izpuščajo pisanje o domačem, slovenskem prebivalstvu, ki je na svoje domačije sprejemalo italijanske goste. Nekakšna dvojnost, ki jo tu nakazujem, bi lahko razvila diskurz v smer »italijanskega meščanskega oddiha na plečih slovenskega kmeta«. Dvojnost razmerja, ki je bilo vzpostavljeno v procesu sobivanja italijanskih letoviščarjev in domačinov, se je še toliko bolj nakazovala po prvi svetovni vojni zaradi naraščajočega fašizma. »Fašizacija«, ki je ostajala predvsem na nivoju javnega življenja, pa se v odnos med letoviščarji in domačini kljub pritiskom ni uspešno preselila, kot ni vplivala na razvoj turistične in gostinske ponudbe. Ravno nasprotno, domačini se spominjajo pristnega stika z letoviščarji, ki so jih vedno občudovali zaradi lepega vedenja, novih oblek, drugačne kulture,⁷⁴ jezika in hrane, ki so jo prinašali s seboj.⁷⁵ Italijanske meščanske družine pa so rade zahajale k domačinom, saj sta bila domača hrana in pristno kmečko življenje na podeželju, ki so ga iz prve roke doživeli med bivanjem na Trnovski planoti, polna bistvenih (prvinskih) sestavin vsakdanjega življenja, od katerega so se zaradi hitrega tempa življenja v mestu vse bolj oddaljevali.⁷⁶

⁷¹ Mulitsch, str. 306; Kogoj, str. 4.

⁷² Spremembe v transportu ni povzročil samo prihod železnice. Prva desetletja 20. stoletja je zaznamoval tudi na novo vpeljan, že omenjen, avtobusni prevoz. Ta je vsakodnevno redno linijo Gorica–Čepovan (predvsem v poletnem času) podaljšal do Lokvi, če je bilo dovolj zainteresiranih gostov.

⁷³ Morpurgo, *L'altipiano di Tarnova*, str. 92.

⁷⁴ Tu naj omenim bralno kulturo, ta je med domačini požela veliko odobravanja: »Gospe so po cele dneve brale, domačinke pa smo ahtale njihove otroke« se spominja Lokvarica Sonja Kljunova.

⁷⁵ Domačini se spominjajo predvsem nepoznanih okusov sirov, ki jih do tedaj še niso videli, pa izbornih vin, ki so jih letoviščarji nosili s seboj ter kopico knjig, ki so jih gospe brale v popoldanskem času. (op. a.)

⁷⁶ Kolenc, *Na strminah*, str.27.

Viri in literatura

Arhivski viri:

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG)
Šolska kronika Lazna-Lokve neobjavljeni zapisi 1950–1980.
Razglednice krajev.

Časopisni viri:

Soča (1872: št. 27, 1888: št. 49, 1894: št.51, 1895: št.11, 1896: št. 24). Gorica.
Edinost (1884: št. 24). Trst.
Goriška straža (1925: št. 36.). Gorica.

Članki in monografije:

Andrejka, Rudolf: *Tujski promet v Sloveniji, njega razvoj in organizacija. Ob dvajset letnici Zveze za tujski promet v Sloveniji.* Ljubljana, [s. n.], 1926.
Batagelj, Borut: »Snežke«: prispevek k zgodovini smučanja na Trnovski planoti. V: *Kronika*, št. 1, let. 2002, str. 31–44.
Bartosel, V: Mrzovec v Primorju. *Soča*, št. 49, 6. 12. 1888.
Borovalski: Poučni izlet šumarskog društva od 15 do 18 srpanja u Kranjsku i u Avstrijsko primorje. *Šumarski list*, 8, 1907.
Božič, Ivan: Zgodovina lova in naše lovske družine. *Lovska družina Ljubinj 1947–1997*, str.7–22.
Brelj, P.: Pórezen. *Planinski vestnik*. Št. 6, 1907, str. 88–92.
Caprin, G.: [S.n.]. *Alpi Giulie*, ([s.a.]): str. 162.
Cestnar: Izlet na Čaven, *Edinost*, št. 24, 17. 6. 1884.
Crivellari, Dino: La Selva di Tarnova. *Vie d'Italia*, N.9, 1924, str. 973–982.
Čibej, Edmund: S Trnovske planote: volkovi in razgledi. *Soča*, št. 24, 12. 6. 1896.
Čibej, Edmund: Trnovska planota in troje najlepših razgledišč v Trnovskem gozdu. *Planinski vestnik*, št. 7, 1906, str. 109–111, str. 127–132.
Edmund Čibej: *Zbrani spisi*. (Ur. Franc Černigoj). Predmeja: Gora: društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine, 2005.
Fakin Bajec, Jasna: Pregled razvoja turizma na kraškem podeželju v obdobju socializma in postsocializma. *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 5/2008, str. 23–29.
Fischietti, L.: L'Acrocoro di Tarnova. In *Alpi Giulie* 1911(XVI.), 1912 (XVII.).
Godina Golja, Maja: The role of meat dishes in Slovenian festive meals, *Food and celebration: from fasting to feasting*, Ljubljana: ZRC SAZ, 2002, str. 159–168.

Gomišček, Toni: *Goriški radič: od vrtnine do umetnine.* Nova Gorica: MONG, 2013.
Gomiršek, Tanja: Spremembe na področju agrarnih panog v jugozahodnem delu Goriških brd v 19. stoletju, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, str. 257–282.
Göttsch, Silke: »Sommerfrische«: zur Etablierung einer Gegenwart am Ende des 19. Jahrhunderts. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 98 (2002), str. 9–15.
Haas, Hanns: Die Sommerfrische – Ort der Bürgerlichkeit. V: Hannes Stekl u. a. (ur.): *Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit ... Zur Geschichte des Bürgertums der Habsburgermonarchie*. Bd. 2, Wien: Böhlau, 1992, str. 364–377.
Hiti, Janja; Ines, Hvala: Prehrana na Tolminskem v času kmečkih uporov. *Tolminska v času punt: zbornik ob 300-letnici tolminskega punta. Tolmin: Tolminski muzej*, 2013, str. 115–136.
Hoffman, Amerigo: Gorizia con le vallate dell'Isonzo e del Vipacco. Videm: Societa Alpina Friulana, 1930.
Signori, si parte!: come viaggiamo nella mitteleuropa: 1815–1915. Mariano del Friuli, Edizioni della Laguna, 2011.
Kofol, Karla: Vaške gostilne in družabno življenje na vasi. *Naplavine obsoške zgodovine: vodnik po stalni razstavi tolminskega muzeja.* Tolmin: Tolminski muzej, 2011, 44–47.
Kolenc, Petra: Med oglarji v Trnovskem gozd. *Pri nas so žgali oglje: doneski k oglarstvu v zahodni Sloveniji.* Lokovec: Kulturno turistično društvo Lokovec, 2011, str. 38–45.
Kolenc, Petra: Na strminah vzpenjajoči se nacionalizmov: razvoj vasi Lokve in Lazna v Goriški smučarski središči v času med obema vojnama, *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 8, 2011, str. 23–27.
Kolenc, Petra: O motivih s prvih razglednic iz Trnovskega gozda, *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 10, 2013, str. 23–30.
Kozorog, Edo: Skozi Trnovski gozd. Nova Gorica: Branko, 1998.
Kozorog, Miha: Antropologija turistične destinacije v nastajanju, 2009. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
Macor, Celso: Un secolo. *Un secolo di Alpinismo Goriziano 1883–1983.* Gorizia, Tipologia Sociale, 1984, str. 13–24.
Marin, Biagio: In montagna con Paternolli, Avanzini, Pocar. *Un secolo di Alpinismo Goriziano 1883–1983,* Gorizia, Tipologia Sociale, 1984, str. 9–11.
Marušič, Branko: Bil sem prvič na Kernu. Zadnjič se mi je vendar ta želja izpolnila ...« Kaj so o

- gorah pisali naši predniki? *V gorah je modrost: zbornik ob 60-letnici Planinskega društva Nova Gorica*. Nova Gorica: Planinsko društvo, 2009.
- Marušič, Branko:** Trnovski gozd – krajina in ljudje: razstava razglednic v Goriškem muzeju maja 1991. *Primorska srečanja* 125, 1991, str. 842.
- Marušič, Janez et al.:** Trnovski gozd. *Kraške krajine notranje Slovenije*, 1998, str. 32–37.
- Medvešček, Pavel:** Kmečka kuhinja: od sv. treh kraljev do velike noči (Liško-Kambreško, srednja Soška dolina in Banjška planota). *Prehrana na Goriškem*, Nova Gorica: Goriški muzej, 2002, str. 161–164.
- Morpurgo, Marcello:** L'altipiano di Tarnova: studio di geografia fisica e antropica. Padova: Università di Padova, Facoltà di lettere e filosofia, 1941.
- Naplavine obsoške zgodovine: vodnik po stalni razstavi tolminskega muzeja*. 2011: Tolmin: Tolminski muzej.
- Pečnik, Barbara:** Ako ste primorani, idite v javno gostilnico, ki je na dobrem glasu: vedenje v gostilnah glede na bontone 19. in začetka 20. stoletja. V: *Zgodovina za vse*, št. 1, 2008, str. 120–138.
- Pillon, Lucia:** Introduzione. *La cucina mitteleuropea delle Madri Orsoline di Gorizia*. Gorica: LEG, 2006, str. 7–18.
- Plesničar, Josip:** Iz Trnovskega gozda. *Zgodbe s Trnovske planote*, Gorica: Mohorjeva družba, 2011, str. 87–148.
- Prato, Caterina:** *La cucina della Mitteleuropa*. 4 ed., Gorizia: Edizioni della laguna, 2007.
- Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov*, 28. Zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996.
- Ročni kažipot po Goriški in Gradiščanski (RKG) za leto 1898, 1899, 1900, 1904, 1908, 1911, 1923*.
- Retrospektiva turizma Istre*. Zbral in uredil Metod Šuligoj, Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.
- Sgerm, Fran:** *Debela jelka iz Trnovskega gozda*. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo, 1971.
- Slovensko Primorje v luči turizma*. 1952. Ljubljana, Svet vlade LRS za blagovni promet, Uprava za turizem in gostinstvo.
- Strojin, Tone:** *Zgodovina slovenskega planinstva: Slovenska planinska organizacija: SPD-PZS: 1893–1948–2003*. Radovljica, Didakta, 2009.
- Studen, Andrej:** Iz avanturizma v turizem. V: razvoj turizma v Sloveniji. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001, str. 96–104.
- Studen, Andrej:** Gremo na rajžo: potovalna kultura in začetki modernega turizma na Slovenskem v stoletju meščanstva. V: *Turizem smo ljudje*. Ljubljana, Turistična zveza Slovenije, 2006, str. 23–35.
- Šantel, Saša:** Med barvami in glasbo. *Življenje v lepi sobi*. Ljubljana, Nova Revija, 2006, str. 131–211.
- Širok, Štefan:** V naših hribih. *Soča*, št. 27, 4.7. 1872.
- Šuligoj, Janja:** Prehranjevalne navade in kulinaricična tradicija v Lokovcu. *Pro Lokovec*, dec. 2014, str. 4–30.
- Turizem smo ljudje: zbornik ob 100-letnici ustanovitve Deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem*, Turistične zveze Slovenije in organiziranega turizma v Sloveniji: 1905–2005. 2006: Ljubljana: Turistična zveza Slovenije.
- Un secolo di Alpinismo Goriziano 1883–1983*. Gorizia: Tipologia Sociale, 1984.
- V gorah je modrost 2009: zbornik ob 60-letnici Planinskega društva Nova Gorica*. 2009 Nova Gorica: Planinsko društvo.
- Vilfan, Sergij:** Kmečka hiša. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, Ljubljana, 1970, str. 559–593.
- Zgodbe s Trnovske planote*. zbral in uredil J. Šušmelj. Gorica: Mohorjeva družba, 2011.
- Zupančič, Jakob:** Okolica Gorice v luči turistik. *Planinski vestnik*, 1911.

Ustni viri:

- Alfred Gruden**, roj. 1930 pri Nemcih, pogovor, Nemci.
- Rajmund Kolenc**, roj. 1942 na Lokvah [voden intervju, 20. septembra 2011], Nova Gorica.
- Andrej Podgornik**, roj. 1911 pri Voglarjih, pogovor, Voglarji.
- Ana Marija Rijavec**, roj. 1942, Rijavci [pogovor, 20. marec 2014], Nova Gorica.
- Liljana Šuligoj**, roj. 1939 na Lokvah. Kolenc [voden intervju 1. in 2. oktober 2011], Lokve.
- Milan Šuligoj**, roj. 1933 pri Voglarjih, pogovor, Rožna Dolina, Nova Gorica.
- Vera Volk**, roj. 1924, Trnovo pri Gorici.
- Sonja Kljun**, roj. 1940, na Lokvah [pogovor, junij 2014], Renče.

Zusammenfassung

„DER MENSCH SOLL NICHT AUS DER STADT HINAUS, UM SICH ZU BETRINKEN, VOLLZUFRESSEN UND DEN MAGEN ZU VERDERBEN, SONDERN UM SICH DIE BEINE ZU VERTRETEN UND ZU ERHOLEN, DAMIT ER SEINE LEBENSLUST BEWAHRT“

Über die Anfänge des gastgewerblich-touristischen Angebotes in Trnovski gozd bis in die Zeit zwischen den Weltkriegen

Die Orte im westlichen Teil des Trnovski gozd (Ternowaner Wald) galten bereits in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts als wahre kleine Bergsommerfrischen, wie zahlreiche Beiträge in der periodischen Presse der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bestätigen. Auch die heimischen Dorfkneipen, die späteren Gasthäuser für Fuhrmänner, die allmählich zu Ausflugsgasthäusern wurden, prägten das Bild des touristischen Aufschwungs, da sie nicht nur für die Einheimischen gedacht waren, sondern auch für die Ausflügler (vor allem aus Görz und Triest), die sich Jahr für Jahr in immer größerer Zahl für den Aufenthalt im Hochland des Trnovski gozd begeisterten. Dem folgte auch das Speisenangebot in den Gasthäusern und in den Bauernhäusern, die den Städtern auch Übernachtungsmöglichkeiten boten.

Der Beitrag analysiert das gastgewerblich-touristische Angebot in Dörfern und Weilern des westlichen Trnovski gozd (Trnovo, Rijavci, Voglarji, Nemci, Lokve). Nach der immer größeren Zahl der Gasthäuser zu urteilen wuchs dieses Angebot in den Jahren von 1894 bis 1911 beträchtlich an. Gleichzeitig macht der Beitrag die Leserschaft genauer mit den Essgewohnheiten der gewöhnlichen Menschen bekannt, die vor allem in der Zeit des Ersten Weltkriegs auch Ausflüglern Unterkunft und Verpflegung in ihren Heimen anboten. Dabei wirkte sich die Zweigleisigkeit der Verhältnisse, nämlich die Faschisierung des öffentlichen Lebens auf der einen und die freundschaftlichen Beziehungen zwischen Einheimischen und italienischen Ausflüglern auf der anderen Seite, nicht auf die Entwicklung des gastgewerblich-touristischen Angebots aus.

Schlagwörter: Trnovski gozd (Ternowaner Wald), gastgewerbliches Angebot, Dorfkneipen, Gasthäuser für Fuhrmänner, Ausflugsgasthäuser, Fin de Siècle